

การพัฒนา “ผลิตภัณฑ์ชุมชน” เพื่อการเปลี่ยนผ่านไปสู่
ความยั่งยืน: ข้อเสนอแนะจากงานวิจัยการท่องเที่ยวเกษตร
ลานตากฟ้า-คลองโยง จังหวัดนครปฐม

นฤมล อรุโณทัย

สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Email: narumon.cu@gmail.com

อุษา โคตรศรีเพชร

สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Email: k_usa21@yahoo.com

บทคัดย่อ

บทความนี้วิเคราะห์การเปลี่ยนผ่านของพื้นที่เกษตรกรรมลาดฟ้า-คลองโยง จากที่เคยเป็นนาข้าวที่อุดมสมบูรณ์ในลุ่มน้ำนครชัยศรีสู่พื้นที่กึ่งชนบทชานเมืองที่หนาแน่นขึ้น ซึ่งก็คล้ายคลึงกับพื้นที่เกษตรกรรมอื่น ๆ แถบชานเมืองที่ถูกเบียดและกลืนกลายทั้งในแง่ของพื้นที่ทางกายภาพและพื้นที่ทางสังคม การเปลี่ยนผ่านนี้ทำให้ชุมชนเกษตรกรรมเกิดความเสี่ยงจากพิบัติภัย เฉลียวกับความผันผวนและไม่แน่นอน และคุณค่าของเกษตรกรรมถูกลดทอนลงจนผู้คนไม่เห็นการทำเกษตรกรรมเป็นงานหลักที่จะดำรงชีวิตได้อีกต่อไป แม้ว่าสถานการณ์อุทกภัยครั้งใหญ่ในปี พ.ศ. 2554 จะส่งผลกระทบต่อเกษตรกรรมในบริเวณนี้ แต่ก็ยังเป็นจุดหักเหให้หลายครอบครัวหันมารื้อฟื้นข้าวพันธุ์พื้นเมืองอย่างจริงจัง ลาดฟ้า-คลองโยงกลายเป็นพื้นที่ศึกษาดูงานของสถาบันการศึกษาหลายแห่ง และความเป็นพื้นที่ชานเมืองที่ใกล้เคียงจุดท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงทำให้หลายคนเกิดความสนใจพัฒนา “ผลิตภัณฑ์ชุมชน” เพื่อขับเคลื่อนความพยายามที่จะขยายพื้นที่เกษตรอินทรีย์และเป็นแหล่งอาหารปลอดภัยให้กับคนในเมืองและบริเวณใกล้เคียง อย่างไรก็ตาม นโยบายของ “ผลิตภัณฑ์” ในที่นี้ไม่ใช่เป็นเพียงผลผลิตหรือสินค้าจำหน่ายแบบโอท็อปเท่านั้น แต่เป็นแนวทางการท่องเที่ยวเพื่อเรียนรู้ชุมชนเกษตรกรรม ซึ่งกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวนี้ออกแบบให้เกิดการเปลี่ยนผ่านในเชิงความคิดเกี่ยวกับชุมชน การสร้างความสัมพันธ์ใน “การผลิต” แบบใหม่ การฟื้นฟูอดีตในฐานะความทรงจำร่วมของสังคม การปรับเปลี่ยนมุมมองเกี่ยวกับพื้นที่และสิ่งแวดล้อม การมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่าง ๆ ที่เห็นคุณค่าของพื้นที่ไม่ใช่ในฐานะที่ดินและแหล่งน้ำเพื่อปัจจัยการผลิตอย่างเดียว ฯลฯ ซึ่งการพัฒนา “ผลิตภัณฑ์” นี้เป็นการทวนกระแสการเปลี่ยนผ่านที่เกิดขึ้นมาหลังจากที่เกษตรกรรมซบเซาลงและ

ความสัมพันธ์ในชุมชนและเครือข่ายดีค่อย ๆ กร่อนกลายเป็น การทวนกระแสเพื่อ การเปลี่ยนผ่านครั้งนี้จึงค่อนข้างยากลำบากและต้องอาศัยเวลา รวมทั้ง ต้องอาศัยแกนกลางสมานความสัมพันธ์และความร่วมมือโดยมีภาพอนาคต ของความยั่งยืนร่วมกันไม่ใช่เพียงแต่ระดับชุมชนเท่านั้น แต่ต้องเป็นภาพอนาคต ในระดับที่กว้างขวางกว่านั้นมาก

คำสำคัญ: ผลิตภัณฑ์ชุมชน, ความสัมพันธ์ในการผลิต, การเปลี่ยนผ่านเพื่อความ ยั่งยืน, การท่องเที่ยวเกษตร, การท่องเที่ยวโดยชุมชน, ลานตากฟ้า-คลองโยง

Developing “Community Product”
for Sustainability Transition: Some Observations from
Lan Tak Fah–Khlong Yong Community Agro-tourism
Research in Nakhon Pathom

Narumon Arunotai

Chulalongkorn University Social Research Institute (CUSRI)

Email: narumon.cu@gmail.com

Usa Kotsripetch

Chulalongkorn University Social Research Institute (CUSRI)

Email: k_usa21@yahoo.com

Abstract

This paper analyzes the transformation of rice agricultural area in Lan Tak Fah–Khlong Yong communities. The transformation of rice field area around Nakhon Chai Si river basin into peri-urban settings shares similarities with other rural agricultural areas that have been both physically and socially affected by urban sprawl. The transformation brought the farming communities into 4Ds situations of Disaster and risk, Disruption and fluctuation, Devaluation of agriculture and De-agrarianization. Although the big flood disaster in Thailand in 2011 brought a huge impact on agriculture here, it also served as a turning point for several farming families to shift from chemical-dependent rice farming to a more sustainable agriculture. This includes the revival of local rice species. As a result, Lan Tak Fah–Khlong Yong communities become the study sites of several groups from educational and research institutions. In addition, as the area is close to Bangkok and to other famous tourism sites, a group of local people become interested in developing “community product” to mobilize collective effort to expand sustainable agricultural areas and becoming the source of safe food for the urban people. The implication of this “product” is not limited to agricultural produce or goods like in the One Tambon One Product (OTOP) merchandise, but it incorporates community-based agro-tourism as an end product as well. The development of this “agro-tourism as

a product” is a part of the research project which has been designed to transform the thinking about “community”, about new relations of production, about reviving the past as valuable collective memory, about the significance of the area and surrounding nature, about the participation of different groups that value spirituality of the land and water ways, etc. The development of this “product” thus becomes a small movement against the devaluation of agriculture and de-agrarianization. Like other counter movement, it is very difficult and demanding. In addition, an intermediary is needed to recruit participation and collaboration and to tighten up community relations through common vision of sustainability, and this vision cannot merely be just a community vision but one that covers a much larger scale.

Keywords: community product, relations of production, sustainability transition, agro-tourism, community-based tourism, Lan Tak Fah – Khlong Yong

1. บทนำ

แม้ว่าไทยจะเป็นประเทศที่บริโภคข้าวเป็นอาหารหลัก แต่สถานะเศรษฐกิจสังคมของครอบครัวเกษตรกรรายย่อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกษตรกรที่ทำนาข้าวกลับตกต่ำจนต้องดิ้นรนหารายได้เสริมโดยการรับจ้าง หรืออพยพไปทำงานต่างถิ่น หรือหันเหออกจากอาชีพเกษตรกรรมโดยสิ้นเชิง อาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพที่เสี่ยงและขาดหลักประกัน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องลมฟ้าอากาศ วัชพืชและศัตรูพืช รวมถึงการใช้เคมีภัณฑ์เพื่อการเกษตร และเมื่อเก็บเกี่ยวแล้วยังต้องเสี่ยงกับราคาผลผลิตที่ตกต่ำและผันผวน ระบบการค้าข้าวที่ผูกขาด รวมทั้งประเทศเพื่อนบ้านเริ่มมีกำลังผลิตที่สูงขึ้น ส่วนต้นทุนการผลิตก็สูงขึ้นเนื่องจากการพึ่งพาเครื่องจักรกลมากขึ้นและมีค่าใช้จ่ายเพื่อซื้อผลิตภัณฑ์เร่งผลผลิตกับยากำจัดศัตรูพืช

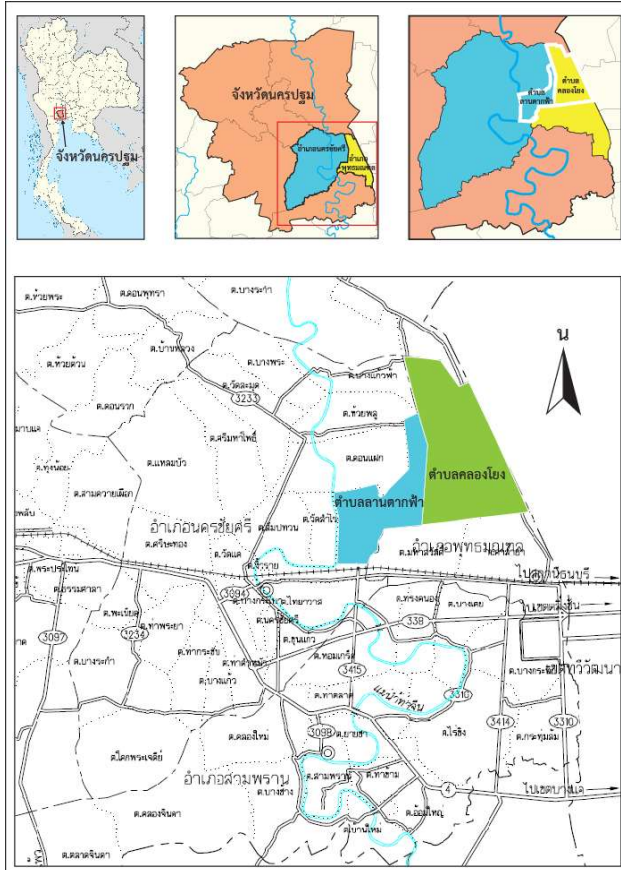
พื้นที่เกษตรกรรมแถบชานเมืองได้ถูกเบียดและกลืนกลายเป็นในแง่ของพื้นที่ทางกายภาพและพื้นที่ทางสังคม การเปลี่ยนผ่านนี้ทำให้ชุมชนเกษตรกรรมเกิดความเสี่ยงจากพิบัติภัยและความเสี่ยงอื่น ๆ (Disaster and risk) ต้องเผชิญกับความผันผวนและไม่แน่นอน (Disruption and fluctuation) และคุณค่าของเกษตรกรรมถูกลดทอนลง (Devaluation) ทักษะคนติและค่านิยมทางสังคมที่มองงานของเกษตรกรว่าเป็นงานหนัก ต้องใช้แรงงานตราครุฑ ไม่มีความก้าวหน้าหรือเจริญขึ้นในแง่อาชีพการงาน ก็มีส่วนทำให้เกษตรกรมีมุมมองด้านลบต่องานนี้ และไม่ส่งเสริมให้ลูกหลานทำอาชีพเกษตรกรรม สถานะเศรษฐกิจสังคมของครอบครัวเกษตรกรตกต่ำ ต้องหารายได้เสริมโดยการรับจ้าง หรืออพยพไปทำงานต่างถิ่น ในขณะที่บางส่วนหันเหออกจากอาชีพเกษตรกรรมโดยสิ้นเชิง (De-agrarianization) ทั้ง ๆ ที่รากฐานวัฒนธรรมของไทยส่วนใหญ่ ทั้งที่เป็นชนบประเพณี ดนตรี ศิลปะ และวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรม เช่น ภูมิปัญญา

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น หัตถกรรม นิทาน ดนตรี เพลงร้อง ฯลฯ ได้พัฒนามาจาก วิถีชีวิตและสังคมเกษตรกรรม

ผู้เขียนและคณะวิจัยได้ทำงานวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อรื้อฟื้นคุณค่าของ วิถีเกษตรกรรมไทย (Revaluation) และหาแนวทางการสร้างมูลค่าเพิ่มโดยการ สร้างกิจกรรม “ผลิตภัณฑ์” และการสื่อความหมายเพื่อพัฒนาชุมชนเกษตรกรรม ให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยววิถีเกษตรกรรม เพื่อให้วิถีวัฒนธรรม เกษตรกรรมได้รับการยกระดับในแง่ของสิ่งที่มีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์ รวมทั้ง ส่งเสริมให้เกิดการหมุนกลับไปใช้วิธีการทำเกษตรกรรมแบบไม่มุ่งเน้นเทคโนโลยี สมัยใหม่หรือการเร่งรัดผลผลิตอย่างเดียว โดยพื้นที่ศึกษาวิจัยคือชุมชน ลานตากฟ้า-คลองโยง จังหวัดนครปฐม

งานวิจัยดำเนินงานระหว่างปี พ.ศ. 2560-2561 โดยนอกจากการ ทบทวนเอกสาร ข้อมูลประวัติศาสตร์ งานวิจัย ข่าวสารจากช่องทางสื่อต่าง ๆ แล้วยังมีการสำรวจพื้นที่ การเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน การสัมภาษณ์ผู้รู้- ผู้อาวุโส เกษตรกร ครู พระภิกษุ เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล และ ผู้ประกอบการในพื้นที่ จำนวน 27 คน ระหว่างนั้น งานเชิงปฏิบัติการมีขั้นตอน ตั้งแต่การทำความรู้จักพื้นที่และสร้างเรื่องเล่า การพัฒนาเครื่องมือสื่อความหมาย การพัฒนาทักษะการบอกเล่า การออกแบบและการทดลองเส้นทางการท่องเที่ยว การเรียนรู้ดูงานในพื้นที่ที่เทียบเคียงกันได้ และการจัดวงพูดคุยเพื่อปรับปรุง รูปแบบการท่องเที่ยว

บทความนี้จะวิเคราะห์การเปลี่ยนผ่านของพื้นที่เกษตรกรรมลานตากฟ้า-คลองโยง รวมทั้งให้ข้อสังเกตหลายประการจากการทำงานวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชน

ภาพที่ 1 ขอบเขตพื้นที่ศึกษาเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยววิถีเกษตรกรรม: ชุมชน “ลานตากฟ้า-คลองโยง” จังหวัดนครปฐม

ที่มา: ดัดแปลงจาก แผนที่จังหวัดนครปฐม ของกรมแผนที่ทหาร

2. การเปลี่ยนผ่านของพื้นที่เกษตรกรรมลานตากฟ้า-คลองโยง จากพื้นที่นาข้าวสู่พื้นที่กึ่งชนบทชานเมือง

ชุมชนลานตากฟ้า-คลองโยง เป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ทุ่งนครชัยศรีที่เคยมีชื่อเสียงด้านการปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมือง แต่ต่อมาการพัฒนาเมืองได้กลืนกลายให้ทุ่งนครชัยศรีกลายเป็นพื้นที่กึ่งชนบทที่ได้รับอิทธิพลจากเมืองสูงมาก ซึ่งก็คล้ายคลึงกับพื้นที่เกษตรกรรมอื่น ๆ ดังที่กล่าวแล้ว

ทุ่งนครชัยศรีเป็นพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำที่แยกมาจาก “แม่น้ำเจ้าพระยา” มาเป็น “แม่น้ำท่าจีน” และถูกเรียกขานว่า “แม่น้ำนครชัยศรี” ในช่วงที่ไหลผ่านจังหวัดนครปฐมตั้งแต่อำเภอบางเลน อำเภอนครชัยศรี และอำเภอสามปราน แม่น้ำได้พัดพาตะกอนมาให้กับพื้นที่ราบ ทำให้บริเวณนี้อุดมไปด้วยธาตุอาหารจากธรรมชาติที่เหมาะสมกับการเจริญเติบโตของทั้งพืชและสัตว์น้ำนานาชนิด ดึงดูดให้ผู้คนเข้ามาบุกเบิกพื้นที่ โดยเฉพาะการทำนา นิราศสุพรรณของสุนทรภู่ (พ.ศ. 2374) สะท้อนความเป็นพื้นที่อยู่อาศัยน้ำ เป็นท้องทุ่งนาที่ชาวบ้านสร้างบ้านเรือน มีวัด มีการตากปลาเป็นการถนอมอาหาร บริเวณริมฝั่งปลูกผักบุ้ง

นอกจากลักษณะตามธรรมชาติของทุ่งนครชัยศรีที่เป็นพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำ เต็มไปด้วยคลองธรรมชาติแล้ว ยังมีคลองที่ขุดเพิ่มขึ้นอีกหลายสาย เช่น คลองเจดีย์บูชา และคลองมหาสวัสดิ์ที่เป็นคลองสำคัญในทุ่งนครชัยศรีที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 4 โปรดเกล้าฯ ให้ขุดขึ้นในช่วง ปี พ.ศ. 2402-2403 เพื่อเชื่อมระหว่างแม่น้ำนครชัยศรีและแม่น้ำเจ้าพระยา ใช้เป็นเส้นทางเสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ (สวัสดิ์ ฉืดฉิม และคณะ, 2556: 24-25)

ชุมชนทุ่งนครชัยศรีมีการเติบโตมาอย่างต่อเนื่อง เมื่ออุตสาหกรรมน้ำตาลทรายเพื่อ ฟุ้งขึ้นด้วยระบบเศรษฐกิจแบบผูกขาดก่อนจะมีการทำสนธิสัญญาเบาริ่งในปี พ.ศ. 2398 คนจีนที่ถนัดในการค้าขายก็ทยอยเข้ามาตั้งถิ่นฐานโดยกระจุกตัวบริเวณปากแม่น้ำหรือคลองเชื่อมต่าง ๆ ที่มีลักษณะทางกายภาพเอื้อต่อกิจกรรมการค้าขายและขนส่งสินค้าเชื่อมโยงระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับภายนอก นอกจากนั้นยังมีการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานของแรงงานจีนในการขุดคลองเจดีย์บูชาในปี พ.ศ. 2401 และคลองมหาสวัสดิ์ในปี พ.ศ. 2403 ต่อมาคนจีนเหล่านี้กลายเป็นเจ้าของโรงสี เจ้าของโรงงานอุตสาหกรรมน้ำตาลทราย และบุกเบิกจับจองที่ดินปลูกพืชสวนต่าง ๆ และที่สำคัญคือคนจีนได้ผันมาเป็นพ่อค้าคนกลาง (เสาวภา พรสิริพงษ์ และคณะ, 2548: 26-27) ซึ่งเป็นภาพตัวแทนหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นบทบาทของคนจีนเหล่านี้ต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจบริเวณทุ่งนครชัยศรี

หลังจากการทำสนธิสัญญาเบาริ่ง ประเทศไทยเปลี่ยนจากการผลิตเพื่อแลกเปลี่ยนยังชีพเข้าสู่การค้าระบบทุนนิยมเสรีในตลาดโลก ความต้องการข้าวมีเป็นจำนวนมาก ทำให้ชาวทุ่งนครชัยศรีปรับเปลี่ยนขยายพื้นที่ปลูกข้าวแทนการปลูกอ้อย เพราะข้าวจากทุ่งนครชัยศรีนั้นขึ้นชื่อเรื่องคุณภาพและความอร่อย จึงเป็นที่ต้องการของตลาดและกำหนดราคาได้สูงกว่าข้าวทั่วไป (เสาวภา พรสิริพงษ์ และคณะ 2548: 8,54) นับเป็นอีกช่วงการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ จากการผลิตข้าวเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นการผลิตข้าวเพื่อการค้าและการส่งออกอย่างกว้างขวาง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้ยังได้เชื่อมโยงไปสู่มิติทางสังคมและวัฒนธรรมของวิถีเกษตรกรรมอื่น ๆ ของทุ่งนครชัยศรีด้วย

หลังปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา ประเทศไทยเปิดรับนโยบายการพัฒนาเป็นยุคอุตสาหกรรมนำเกษตร มีการพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐาน โครงข่ายถนน

ระบบชลประทาน ฯลฯ การกระจุกตัวของ การตั้งถิ่นฐานชุมชนตามปากแม่น้ำ ลำคลองในอดีตก็เปลี่ยนแปลงเป็นการกระจายตัวตั้งถิ่นฐานไปตามแนวยาว โดยเฉพาะแนวถนนสายหลัก (Ribbon development) พื้นที่ทุ่งนครชัยศรีได้ถูกเปลี่ยนแปลงจากพื้นที่นาข้าวสู่พื้นที่กึ่งชนบทชานเมือง การใช้ประโยชน์ที่ดินเปลี่ยนแปลงไป วิธีการผลิตของชุมชนท้องถิ่นเชื่อมโยงกับตลาดภายนอก และผู้คนเคลื่อนย้ายอาชีพสู่นอกภาคเกษตรกรรม ดังสรุปได้ในตารางด้านล่าง

ประเด็น	สมัยก่อน	ปัจจุบัน
พื้นที่ทางกายภาพ	เป็นทุ่งกว้างใหญ่ มีพื้นที่ลุ่มน้ำที่อุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านบุกเบิกพื้นที่ทำไร่ อ้อยและนาข้าว มีการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนตามแนวคลองต่าง ๆ	เป็นพื้นที่ชานเมือง มีบ้านจัดสรร สถานที่ราชการ แหล่งพาณิชย์-กรรม โรงงานอุตสาหกรรม रिमแม่น้ำมีการตั้งถิ่นฐานกระจุกตัวตามถนนและซอยสายต่าง ๆ ส่งผลต่อพื้นที่เกษตรกรรมชั้นดี
ความหลากหลายของพืชพันธุ์ท้องถิ่น	มีพันธุ์ข้าวพื้นถิ่นที่มีคุณสมบัติโดดเด่นทั้งในเรื่องความอร่อย จนเป็นข้าวขึ้นโต๊ะเสวยและได้รับรางวัลหลายครั้ง	หันมาใช้พันธุ์ข้าวที่มีกรรมสมปรับปรุงพันธุ์เพื่อสร้างมูลค่าทางการผลิตสูงแต่ขาดความ-ทนทานต่อโรค ทำให้ต้องใช้ปุ๋ยยาและสารเคมีในการผลิต
การปรับตัวอยู่กับน้ำ/จัดการน้ำ	น้ำหลากมาท่วมพื้นที่ ทำการเกษตรทุกปี แต่ชุมชนก็เรียนรู้ที่จะปรับตัวอยู่อาศัย ทำมาหากินกับน้ำ รู้ถึงระดับการขึ้นลงของน้ำในช่วงวันที่	มีการกั้นคลอง ถมคลอง มีระบบเปิดปิดประตูน้ำ ซึ่งค้ำจนถึงการควบคุมไม่ให้เกิดน้ำท่วมแต่ไม่ได้พิจารณาถึงการรักษาระบบนิเวศของลำน้ำ ธรรมชาติของ

ประเด็น	สมัยก่อน	ปัจจุบัน
	ปะทะกันระหว่างน้ำจืดและน้ำเค็ม ซึ่งชาวบ้านจะมีจังหวะเปิดปิดน้ำเข้าร่องสวน ส่งผลต่อรสชาติของพืชพันธุ์ผลไม้	การไหลเวียนของน้ำ จังหวะน้ำขึ้นน้ำลง ฯลฯ
การอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน	ชุมชนชนบทในพื้นที่เกษตรกว้างใหญ่ ที่มีเพื่อนบ้านและเครือญาติมากมาย ไปมาหาสู่กันและรู้จักกันเป็นอย่างดี	ชุมชนชนบทกิ่งเมือง ทำงานนอกบ้าน ด้วยภาระที่บีบรัดทำให้ไม่มีเวลาหรือมีส่วนร่วมกับกิจกรรมของครอบครัวและชุมชน มีผู้ที่ย้ายเข้ามาอยู่ใหม่เป็นจำนวนมาก ความสัมพันธ์ค่อย ๆ ห่างเหิน
พื้นที่ทางสังคม	ทำนาเพื่อการบริโภคภายในครัวเรือนและแลกเปลี่ยน มีการ “เอาแรง” และ “ลงแขก” ช่วยเหลือกัน พึ่งพาอาศัยกัน มีการยึดโยงกับศาสนาโดยวัดเป็นศูนย์กลาง	ทำนาเพื่อตลาดภายนอกและการส่งออก ไม่สามารถอาศัยพึ่งพาแรงงานในครอบครัวเครือญาติ หรือเพื่อนบ้านได้ ต้องพึ่งพาการจ้างแรงงานและเทคโนโลยี
วัฒนธรรมชาวนา	มี ประเพณี และ พิธีกรรมต่าง ๆ ในช่วงเพาะปลูกและเก็บเกี่ยว เช่น การทำขวัญ	ไม่มีพิธีกรรมแบบเดิม ๆ และขาดความสนใจที่จะรื้อฟื้น ขาดผู้รู้-ผู้อาวุโสที่จะเป็นจุดยึดโยง ประเพณีพิธีกรรม เน้นเป้าหมาย

ประเด็น	สมัยก่อน	ปัจจุบัน
	แม่โพสพ ขวัญข้าว การทำบุญกลางนา ฯลฯ	เรื่องรายได้ รวมทั้งการผลิตที่เปลี่ยนไปพึ่งพาเทคโนโลยีทำให้ประเพณี-พิธีกรรมถูกลดทอนความสำคัญลง

ตารางที่ 1 วิธีการผลิตของชุมชนท้องถิ่นในสมัยก่อนและปัจจุบัน

การที่พื้นที่เมืองขยายเข้าไปยังพื้นที่เกษตรชานเมืองหรือพื้นที่กึ่งชนบทชานเมือง (suburbanization) นั้น เกิดจากการที่เขตชานเมืองพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐานสาธารณูปโภค สาธารณูปการเพิ่มขึ้น และผู้อยู่อาศัยในเมืองก็พยายามหลีกเลี่ยงความแออัดของเมืองสู่สภาพแวดล้อมที่ดีกว่า ปัจจัยเรื่องราคาที่ดินชานเมืองที่ยังไม่สูงมากก็เป็นส่วนสำคัญให้เกิดการขยายตัวของเมืองออกไป นอกจากนี้ รัฐยังไม่มีมาตรการที่ดีพอในการควบคุมการขยายตัวดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นกฎหมายและพระราชบัญญัติต่าง ๆ รวมทั้งการบังคับใช้ที่จริงจัง ในส่วนของเกษตรกรเจ้าของที่ดินนั้น ก็มักจะได้รับแรงกดดันหลายประการ ไม่ว่าจะเป็นความจำเป็นด้านเศรษฐกิจ หรือการเปลี่ยนมือของที่ดินรอบข้าง

3. อุทกภัยกับการขับเคลื่อนเรื่องโฉนดชุมชน การฟื้นข้าวพันธุ์พื้นเมือง และการตั้งวิสาหกิจชุมชน

ก่อนสถานการณ์อุทกภัยครั้งใหญ่ในปี พ.ศ. 2554 นั้น วิถีเกษตรกรรมของชาวลานตากฟ้า-คลองโยงก็เริ่มเสื่อมถอย บางส่วนที่อยู่ได้ก็หันมาทำเกษตรเชิงเดี่ยวที่พึ่งพาสารเคมี บางส่วนปรับเปลี่ยนจากนาข้าว เป็นนาบัว ผักซีฝรั่ง สวนกล้วยไม้ ฯลฯ บางส่วนหาอาชีพเสริม หรือเปลี่ยนอาชีพ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

ให้สมาชิกชุมชนเพราะไม่สามารถจะยึดเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลักได้ต่อไป
วิกฤตอุทกภัยในปี พ.ศ. 2554 เป็นตัวเร่งให้ชุมชนเกิดการขับเคลื่อนใน 3 เรื่องสำคัญ
คือเรื่องโฉนดชุมชน การรื้อฟื้นข้าวพันธุ์พื้นเมือง และการตั้งวิสาหกิจชุมชน

ดังที่กล่าวมาแล้วว่าทุ่งนครชัยศรีมีผู้ที่เข้ามาตั้งหลักปักฐาน
ทำเกษตรกรรมและค้าขายมาเป็นร้อยปีแล้ว พัฒนาการของการตั้งถิ่นฐาน
การถือครองที่ดิน และที่มาของโฉนดชุมชนแห่งแรกของประเทศไทยนี้มีงานเขียน
ที่ได้ลำดับเหตุการณ์เป็นช่วง ๆ (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2559: 5-7, สมภพ ดอนดี,
2559: 77-88, สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2560) อันแสดงให้เห็นว่าหลังจากที่
มีการขุดคลองเพิ่มเติม เจ้านายในสมัยนั้นได้ออกเอกสารสิทธิ์ที่ดินริมคลอง
ซึ่งชาวบ้านได้บุกเบิกไว้ ชาวบ้านจึงต้องกลายเป็นผู้เช่านาทำกินบนผืนดินที่บรรพบุรุษ
บุกเบิกนับแต่นั้นเรื่อยมา ต่อมาในปี พ.ศ. 2518 เจ้าของที่ดินต้องการจะขายที่ดิน
ชาวบ้านที่ทำกินบนผืนดินแถบนี้จึงได้รวมตัวกันเพื่อเรียกร้องให้กรมส่งเสริม
สหกรณ์จัดตั้งนิคมสหกรณ์คลองโยงเพื่อดำเนินการเช่าซื้อที่ดิน

การจัดตั้งสหกรณ์คลองโยงสำเร็จในช่วงปี พ.ศ. 2523 ซึ่งได้มีการซื้อ
ที่ดินประมาณ 1,800 ไร่ ในราคาไร่ละ 2,500 บาท แต่ไม่ได้มีการให้เช่าซื้อที่ดิน
ตามเจตนารมณ์เดิมภายใต้กองทุนจัดหาที่ดินช่วยเหลือชาวนาชาวไร่
เมื่อไม่เป็นไปตามนั้น ชาวบ้านได้ร่วมกับเครือข่ายภาคประชาคม เช่น เครือข่าย
หนี้สินชาวนาแห่งประเทศไทยได้ผลักดันให้มีการดำเนินการเช่าซื้อในช่วงปี พ.ศ. 2533
และปี พ.ศ. 2546 แต่ก็ไม่สำเร็จ

ต่อมาในปี พ.ศ. 2549 กรมส่งเสริมสหกรณ์ได้ส่งมอบที่ดินคืนแก่
กรมธนารักษ์ตามนโยบายของรัฐบาลที่ต้องการให้กรมธนารักษ์หวงที่ดินคืนจาก
หน่วยงานต่าง ๆ มาดำเนินการจัดเช่าเองภายใต้โครงการรัฐเอื้อราษฎร์ ส่งผลให้มี

การคิดค่ารังวัด ค่าประกันที่ดิน ค่าธรรมเนียม และค่าเช่า ในอัตราที่สูงมาก ซึ่งเดิมสมาชิกจะเสียค่าเช่าทั้งหมดประมาณ 3,000 - 4,000 บาทต่อแปลง (แปลงละ 20 ไร่) เปลี่ยนมาเป็นเสียค่าเช่าปีละหลายหมื่นบาทต่อแปลง จึงก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ชาวบ้าน และยังมีการเปลี่ยนมือการเช่า โดยผู้ที่ไม่ใช่เกษตรกร จึงส่งผลให้ที่ดินหลุดมือจากเกษตรกร เป็นการทำลายความเข้มแข็งและอำนาจต่อรองของเกษตรกรรายย่อย

ในช่วงปี พ.ศ. 2551 สมาชิกสหกรณ์เช่าที่ดินคลองโยงได้ร่วมกับ เครือข่ายชุมชนในนาม “เครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย (คปท.) ขบวนการประชาชนเพื่อสังคมที่เป็นธรรม (P-MOVE)” และรัฐบาลได้แต่งตั้ง คณะกรรมการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย โดยมีนายกรัฐมนตรีนั่งเป็นประธาน และคณะอนุกรรมการแก้ปัญหาเฉพาะอีก 6 ชุด จนนำมาสู่ข้อตกลงร่วมกันคือ ให้ดำเนินการแก้ปัญหาในนโยบายการกระจาย การถือครองที่ดินในรูปแบบโฉนดชุมชนในพื้นที่จำนวน 1,800 ไร่

อย่างไรก็ดี การดำเนินการล่าช้าด้วยกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ทำให้ชาวบ้าน คลองโยงร่วมชุมนุมกับเครือข่ายปฏิรูปที่ดินฯ เพื่อติดตามเรื่องราวหลายครั้ง จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2554 สหกรณ์บ้านคลองโยงได้เป็นผู้ถือกรรมสิทธิ์ที่ดิน และสมาชิกของสหกรณ์มีสิทธิในการครอบครองและใช้ประโยชน์เพื่อเกษตรกรรม โดยห้ามจำหน่าย จ่ายโอนให้แก่ผู้อื่นใด เว้นแต่จะตกทอดเป็นมรดกแก่ทายาท ที่เป็นสมาชิกสหกรณ์ พื้นที่สหกรณ์ที่ดินคลองโยงที่ได้รับโฉนดชุมชนอยู่ในพื้นที่ 2 ตำบล คือ 1,400 ไร่ อยู่ในพื้นที่ หมู่ 8 หมู่ 1 และหมู่ 5 ตำบลคลองโยง และอีก 400 ไร่ อยู่ในพื้นที่ หมู่ 2 ตำบลลานตากฟ้า

จากพื้นที่โฉนดชุมชนที่ได้รับมานั้น ชาวชุมชนลานตากฟ้าส่วนหนึ่ง มีเจตนารมณ์ร่วมกันว่าจะต้องมีแผนการใช้ที่ดินและมุ่งพัฒนาพื้นที่แห่งนี้ ไปสู่พื้นที่เกษตรกรรมยั่งยืนในระยะยาว จึงได้รวมตัวกันก่อตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชน บ้านโฉนดชุมชนคลองโยง-ลานตากฟ้า ปลูกผักปลอดสารและกลุ่มผลิตข้าว ปลอดภัยเคมี โดยมีเป้าหมายจะเป็นตลาดข้าวและผักอินทรีย์สำหรับคนเมือง

ในการผลิตข้าวนั้น กลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านโฉนดชุมชนคลองโยง-ลานตากฟ้าได้แสวงหาความรู้ เข้าร่วมฝึกอบรม และพัฒนาสมาชิกในกลุ่มให้เกิด ความรู้ความเข้าใจและความตระหนักเกี่ยวกับรูปแบบการผลิตข้าวและผัก ที่ปลอดภัยสำหรับผู้บริโภค มีการพัฒนาการปลูกข้าวในรูปแบบของนาโยน รวมทั้งการร่วมมือกับมูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย) นำข้าวพันธุ์หอม นครชัยศรี¹ ซึ่งเป็นข้าวพื้นถิ่นของอำเภอนครชัยศรี กลับคืนมาปลูกและรักษาพันธุ์ เรื่อยมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2555 จึงถือว่าเป็น “ข้าวพื้นถิ่นคืนทุ่งฯ” ต่อมาในปี พ.ศ. 2559 ก็ได้ขอพันธุ์ข้าวพื้นถิ่นอื่น ๆ จากศูนย์วิจัยข้าวปทุมธานีมาเพื่อรื้อฟื้นการผลิตข้าว เหล่านี้ ได้แก่ ข้าวขาวอู้อี๊ก พระยาชม (หรือบางที่เขียนว่า พญาชม) เหลืองมอสอ เหลืองสวน เหลืองเต่า เหลืองหอม ขาวเซย เอเซียโรงสี และ ทองระย้า (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2560: 2-3) ให้กลับมาเป็นทางเลือกในการบริโภคข้าว

¹ พันธุ์ข้าวนี้เดินทางผ่านมามากหลายทอด โดยกลุ่มวิสาหกิจชุมชนฯ นำพันธุ์มาจาก นายสมบัติ เล็บครุฑ กลุ่มอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมืองตำบลนิลเพชร อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ที่ได้พันธุ์ข้าวนี้มาจากกำนันขวัญชัย รักษาพันธุ์ ชาวนาจังหวัด ฉะเชิงเทรา ซึ่งได้มาจาก นายอนันต์ ผลวัฒน์ เพื่อนชาวนา ในตำบลท่าตำหนัก อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม

ของคนไทยเช่นในอดีตที่ทุ่งนครชัยศรีมีชื่อเสียงเรื่องการปลูกข้าวรสชาติอร่อย มาเนิ่นนานแล้ว

ในการปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมือง สมาชิกกลุ่มวิสาหกิจบ้านโฉนดชุมชนฯ ผลัดกันมาดูแล ถอนหญ้า คุ้ระดับน้ำ สังเกตลักษณะประจำพันธุ์ สำรวจวัชพืช และแมลงศัตรูรบกวนต่าง ๆ การที่กลุ่มให้ความสนใจก็เพราะข้าวเหล่านี้หาที่ไหนไม่ได้แล้ว เหลือแต่ในบันทึกประวัติศาสตร์ จึงต้องมีการรื้อฟื้นความรู้ต่าง ๆ ซึ่งจะได้จากการเก็บข้อมูลจากการเพาะปลูกและเก็บเกี่ยวจริง ในช่วงปลายปี พ.ศ. 2560 มีการเก็บเกี่ยวข้าวพื้นถิ่นคืนทุ่งหลากหลายพันธุ์ และต่อมามีการจัดเทศกาลข้าวใหม่ในเดือนธันวาคมปีนั้นเอง ซึ่งเป็นการรื้อฟื้นประเพณี ความสัมพันธ์ของผู้คนที่มาร่วมประเพณี และคุณค่าความสำคัญของข้าวพันธุ์พื้นถิ่นด้วย

กลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านโฉนดชุมชนฯ เริ่มต้นทำนาอินทรีย์แบบค่อยเป็นค่อยไป ซึ่งในระยะต่อมา สมาชิกในกลุ่มได้พยายามปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตสู่วิถีนาอินทรีย์เต็มตัวกันมากขึ้น ซึ่งส่งผลดีต่อทั้งคุณภาพชีวิตผู้ผลิตและผู้บริโภค นอกจากนั้น ยังได้พัฒนาการดำเนินงานของกลุ่มให้มีความเข้มแข็งยิ่งขึ้น โดยการจัดตั้งธนาคารเมล็ดพันธุ์สำหรับเป็นแหล่งจัดหาพันธุ์ข้าวให้สมาชิกได้กัยืม จัดตั้งโรงสีชุมชนเพื่อรองรับการสีข้าวให้สมาชิกภายในกลุ่ม/ภายในชุมชน รวมถึงเครือข่ายภายนอก (สถาบันวิจัยสังคม, 2560)

กลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านโฉนดชุมชนฯ ได้เชื่อมโยงกับเครือข่ายเกษตรกรหน่วยงาน และบุคคลที่มีจุดยืนเรื่องข้าวนาอินทรีย์รวมทั้งผลิตผลเกษตรอินทรีย์อื่น ๆ อาทิ มูลนิธิข้าวขวัญ มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน มูลนิธิชีววิถี เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก เครือข่ายตลาดสีเขียว ฯลฯ และค่อย ๆ พัฒนามาตรฐานการผลิตที่จะสร้างความมั่นใจให้กับผู้บริโภค เช่น การตรวจแปลงนาในกลุ่ม

เครือข่าย และพยายามยกระดับมาตรฐานระบบการรับรองอย่างมีส่วนร่วม หรือระบบชุมชนรับรอง (Participatory Guarantee System หรือ PGS) ไปสู่ระบบที่พัฒนาขึ้นโดยสหพันธ์เกษตรอินทรีย์นานาชาติ (International Federation of Organic Agriculture Movements หรือ IFOAM) ต่อมามีการพัฒนาฐานการตลาดข้าวอินทรีย์ให้เข้มแข็งมากขึ้น โดยการจับมือกับเครือข่ายผู้กินโตข้าวที่จะเป็นคนกลางในการพาคณปลูกข้าวกับคนกินข้าวในพื้นที่ต่าง ๆ มาพบกัน และในอนาคตกลุ่มฯ ยังวางแผนจะร่วมมือกับกลุ่มเกษตรอินทรีย์ในชุมชนและละแวกใกล้เคียงเพื่อสร้างเครือข่ายข้าวและเกษตรอินทรีย์ให้เติบโตเป็นแหล่งอาหารปลอดภัยสำหรับผู้บริโภคอย่างยั่งยืน

4. จากการเป็นพื้นที่ศึกษาดูงานสู่พื้นที่พัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตร

ความสำเร็จในการทำเกษตรปลอดภัย ทำให้กลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านโฉนดชุมชนฯ กลายเป็นพื้นที่ศึกษาดูงานของหน่วยงานและสถาบันการศึกษาหลายแห่ง ที่เข้ามาทำกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ดูงานกับสมาชิกกลุ่ม โดยจัดกิจกรรมตามฐานเรียนรู้ เช่น การดำนา เพาะกล้า การบรรจุภัณฑ์ข้าว การชมกิจการโรงสีชุมชน ฯลฯ ในขณะที่เดียวกันสมาชิกกลุ่มก็ยังพยายามพัฒนาตนเองโดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้มาเยี่ยมชมและการแสวงหาโอกาสในการไปศึกษาเรียนรู้ดูงานของเครือข่ายเกษตรกรพื้นที่อื่น ๆ อยู่อย่างสม่ำเสมอ

ภาพที่ 2 ภาพกิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

โจทย์ต่อมาของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านโนนดงชุมชนฯ คือการก้าวจาก “ชุมชนศึกษาดูงาน” มาเป็น “ชุมชนท่องเที่ยว” เพื่อรื้อฟื้นคุณค่าของวิถีเกษตรกรรมไทย (Revaluation) และหาแนวทางการสร้างมูลค่าเพิ่มโดยการสร้างกิจกรรม “ผลิตภัณฑ์” และการสื่อความหมายเพื่อพัฒนาชุมชนเกษตรกรรมให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยววิถีเกษตรกรรมนั้น จะเป็นไปได้เพียงใด

จากงานวิจัยท้องถิ่นที่ดำเนินงานร่วมกันระหว่างคณะวิจัยฝ่ายวิชาการกับคณะวิจัยชุมชน ทำให้ได้พบศักยภาพของชุมชน ดังนี้

1) ศักยภาพด้านการท่องเที่ยวเชิงเกษตรกรรมของชุมชนลานตากฟ้า-คลองโยง ทั้งในด้านกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรมของพื้นที่เกษตรสีเขียวหลากหลายกิจกรรมนาข้าว นาบัว ผักชีฝรั่ง สวนแครกฤษี สวนผักอินทรีย์ และเกษตรกรรมอื่น ๆ

2) ความเป็นพื้นที่ชานเมืองที่ใกล้เคียงจุดท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง เช่น ตลาดลำพญา ตลาดน้ำมหาสวัสดิ์ ตลาดห้วยพลู พิพิธภัณฑ์วัดสำโรง และอยู่ใกล้กับเมืองหลวง

3) ประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ที่น่าสนใจ เช่น ประเพณีลอยกระทง 12 นักชัทร ฦ วัดลานตากฟ้า กิจกรรมทำกระทงจำหน่ายแก่ทั้งคนในท้องถิ่น และนักท่องเที่ยว และนำเงินทั้งหมดถวายวัดนี้สามารถเชื่อมร้อยคนในชุมชน โรงเรียน หน่วยงานส่วนท้องถิ่น ให้ร่วมมือกันทำงานได้

4) ความพยายามหวนคืนวิถีเกษตรกรรมอินทรีย์ พร้อมทั้งรื้อฟื้นข้าว พันธุ์พื้นถิ่นหลายชนิดที่เคยมีชื่อเสียงจนได้รับรางวัลจากการประกวด ในสมัยรัชกาลที่ 5 ให้กลับคืนทุ่งนครชัยศรีหลากชนิด เช่น ข้าวพญาชม ข้าวทองระย้า ข้าวหอมนครชัยศรี และอีกหลากหลายพันธุ์

5) บทบาทและความสัมพันธ์ที่ดีของ บ้าน วัด โรงเรียน และในชุมชน หรือ “บวร” แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้าง แต่ก็ยังมีสายใยความเอื้อเพื่อ และส่งเสริมสนับสนุนที่ช่วยยึดโยงความเป็นวิถีชุมชนกึ่งชนบทขานเมือง ไม่ให้กลายเป็นเมืองเต็มรูปแบบ

6) บทบาทของหลากหลายกลุ่มองค์กรในและนอกชุมชน กับการเป็น พื้นที่ศึกษาดูงานของหน่วยงานและสถาบันการศึกษาหลายแห่ง

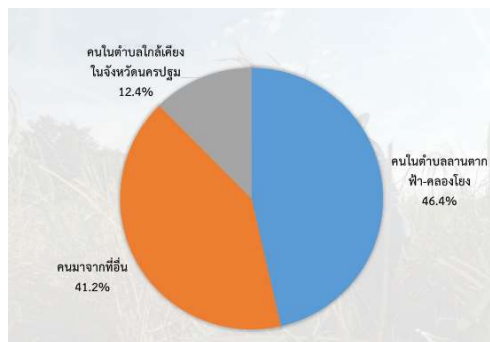
ในงานเทศกาลข้าวใหม่² ซึ่งคณะวิจัยและภาคีเครือข่ายหลายภาคส่วน ได้ร่วมกันจัดในวัดลานตากฟ้า เมื่อวันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ. 2560 ได้มีการใช้

² งานนี้มีผู้เข้าร่วมงานประมาณ 300 คน ในงานมีกิจกรรมที่เชื่อมโยงสู่การพัฒนา การท่องเที่ยวโดยชุมชนวิถีเกษตรกรรม อาทิ กิจกรรมปั่นจักรยาน นั่งรถกระแทะชมทุ่ง และสื่อความหมายแต่ละจุดสนใจโดยยุวมัคคุเทศก์ กิจกรรมเสวนา “ข้าว ปลา อาหาร” ลานตากฟ้า-คลองโยง การชิมข้าวพันธุ์พื้นเมืองจากแปลงนาอินทรีย์ รวมถึงนิทรรศการ “ข้าว” และเครื่องมือเครื่องใช้ในการเกษตร

แบบสอบถาม จำนวน 107 ชุด ในการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับความคิดเห็นด้านการท่องเที่ยวชุมชน ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นคนในพื้นที่ตำบลลานตากฟ้า-คลองโยง คิดเป็นร้อยละ 46.4 รองลงมาเป็นคนจากที่อื่น ๆ คิดเป็นร้อยละ 41.2 และเป็นคนในตำบลใกล้เคียงในจังหวัดนครปฐม คิดเป็นร้อยละ 12.4

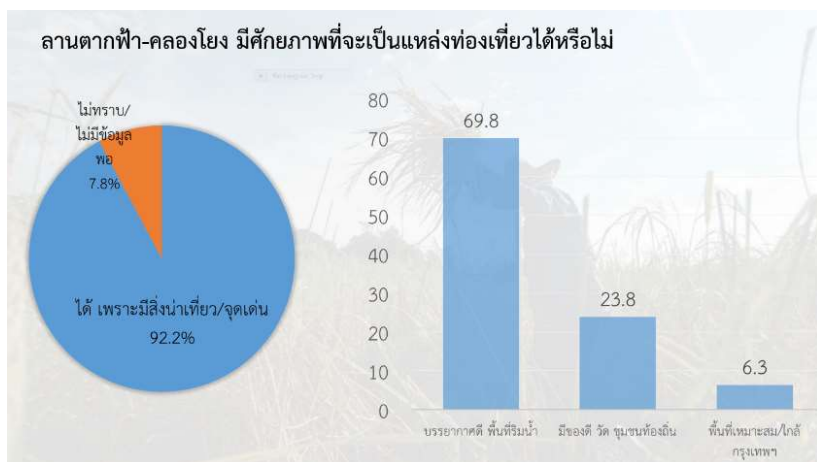

ภาพที่ 3 ภาพประชาสัมพันธ์เทศกาลข้าวใหม่ ลานตากฟ้า-คลองโยง จ.นครปฐม

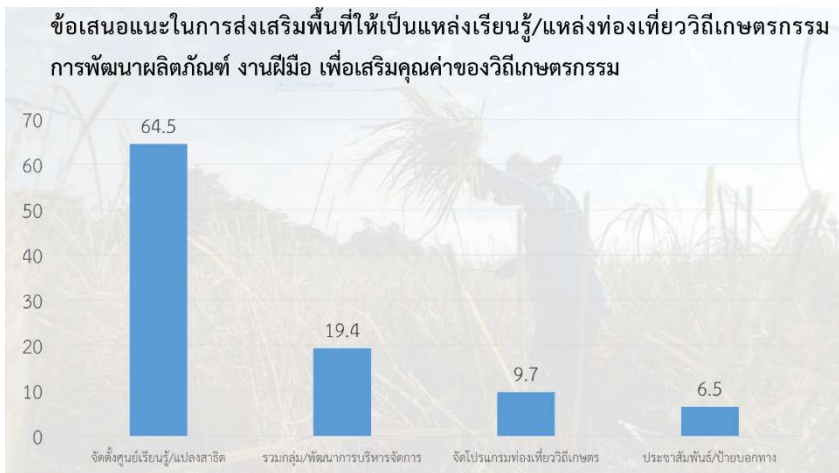
ภาพที่ 4 สัดส่วนผู้ตอบแบบสอบถาม

สำหรับคำถามที่ว่า “ลานตากฟ้า-คลองโยง มีศักยภาพที่จะเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้หรือไม่” ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ มีความเห็นว่าพื้นที่ลานตากฟ้า-คลองโยงมีศักยภาพที่จะพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้ คิดเป็นร้อยละ 92.2 เนื่องจากมีสิ่งที่น่าสนใจ/จุดเด่นหลากหลาย โดยเฉพาะการมีภูมิทัศน์/บรรยากาศดี มีพื้นที่ริมน้ำกว้างขวาง/ธรรมชาติ พื้นที่เกษตรกรรม/ธรรมชาติ คิดเป็นร้อยละ 69.8 รองลงมาคือ การมีของดี ประวัติศาสตร์ ประเพณี วัด พระพุทธรูป ชุมชนท้องถิ่น ความรู้เรื่องข้าว คิดเป็นร้อยละ 23.8 และเป็นพื้นที่เหมาะสม/ใกล้กรุงเทพฯ คิดเป็นร้อยละ 6.3 ในขณะเดียวกัน มีผู้ตอบแบบสอบถามว่า ไม่ทราบ/ไม่มีข้อมูลพอ คิดเป็นร้อยละ 7.8

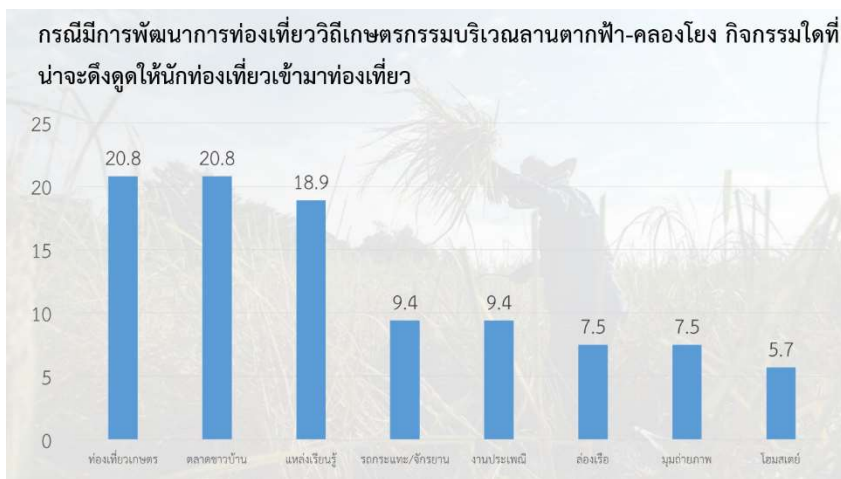
ภาพที่ 5 สัดส่วนผู้ตอบข้อคำถามที่ว่า “ลานตากฟ้า-คลองโยง มีศักยภาพที่จะเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้หรือไม่”

สำหรับข้อเสนอแนะในการส่งเสริมพื้นที่ให้เป็นแหล่งเรียนรู้/แหล่งท่องเที่ยววิถีเกษตรกรรม การพัฒนาผลิตภัณฑ์ งานฝีมือ เพื่อเสริมคุณค่าของวิถีเกษตรกรรม ผู้ตอบแบบสอบถามมีข้อเสนอแนะในการส่งเสริมพื้นที่ลานตากฟ้า-คลองโยงให้เป็นแหล่งเรียนรู้/แหล่งท่องเที่ยววิถีเกษตรกรรม ได้แก่ การจัดตั้งศูนย์เรียนรู้/พื้นที่สาธิตเกษตรปลอดภัย/งานฝีมือ/ขนม-อาหารแปรรูป/ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น มีจำนวนมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 64.5 รองลงมาคือ การรวมกลุ่มและพัฒนากิจการบริการจัดการและจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง คิดเป็นร้อยละ 19.4 การจัดโปรแกรมการท่องเที่ยวแบบมีกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวได้ลงมาปฏิบัติจริง เช่น การทำนาโยน ทำบายศรี คิดเป็นร้อยละ 9.7 และการประชาสัมพันธ์ให้ทั่วถึง รวมถึงการทำป้ายเส้นทาง คิดเป็นร้อยละ 6.5

ภาพที่ 6 สัดส่วนผู้ตอบข้อคำถามเกี่ยวกับ “ข้อเสนอแนะในการส่งเสริมพื้นที่ให้เป็นแหล่งเรียนรู้/แหล่งท่องเที่ยววิถีเกษตรกรรม การพัฒนาผลิตภัณฑ์ งานฝีมือ เพื่อเสริมคุณค่าของวิถีเกษตรกรรม”

ส่วนกิจกรรมที่ควรจัดขึ้นเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว ผู้ตอบแบบสอบถามตอบว่าควรมีกิจกรรมการท่องเที่ยวเกษตร/นิเวศ/ชุมชน เช่น ทำนา ชมทุ่ง/เรียนรู้จาก smart farmer และตลาดชาวบ้าน/ขายอาหารพื้นบ้านและสินค้า กิจกรรมเหล่านี้มีความเป็นไปได้มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 20.8 รองลงมาคือกิจกรรมการละเล่น/แหล่งเรียนรู้/ภูมิปัญญา/ทำอาหาร คิดเป็นร้อยละ 18.9 ในขณะเดียวกัน กิจกรรมการนั่งรถกระบะ/ปั่นจักรยานชมทุ่ง และกิจกรรมทำบุญตักบาตร ไหว้พระ/ประเพณี/วัฒนธรรม มีสัดส่วนเท่ากัน คิดเป็นร้อยละ 9.4 กิจกรรมล่องเรือ/พายเรือ และการจัดมุมถ่ายภาพตามแหล่งทิวทัศน์ริมแม่น้ำ มีสัดส่วนเท่ากัน คิดเป็นร้อยละ 7.5 และการจัดให้มีโฮมสเตย์ภายในชุมชนเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวที่ต้องการเข้ามาสัมผัสวิถีชีวิตความเป็นอยู่ คิดเป็นร้อยละ 5.7

ภาพที่ 7 สัดส่วนผู้ตอบข้อคำถามเกี่ยวกับ “กรณีมีการพัฒนาการท่องเที่ยววิถีเกษตรกรรมบริเวณลานตากฟ้า-คลองโยง กิจกรรมใดที่น่าจะดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยว”

จะเห็นได้ว่าผู้คนที่มางานเทศกาลข้าวใหม่ส่วนใหญ่เห็นถึงศักยภาพชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว อย่างไรก็ตาม การสนับสนุนส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชนอาจเป็นทั้งโอกาสและภัยคุกคามได้เช่นกัน เนื่องจากการท่องเที่ยวชุมชนคือการเปิดพื้นที่ เปิดชุมชน และเปิดบ้านให้ “คนนอก” หรือแขกหรือนักท่องเที่ยวที่มาจากเมืองเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมและวิถีชีวิต แม้แต่ละกลุ่มจะเข้ามาในช่วงระยะเวลาสั้น ๆ แต่หากชุมชนขาดความพร้อมในการต้อนรับแล้ว อาจส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ทางสังคมและวิถีชีวิตของคนในชุมชนได้ในอนาคต

6. การออกแบบงานวิจัยท้องถิ่นเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนเกษตรกรรม

คณะวิจัยได้ออกแบบขั้นตอนการเก็บข้อมูลเพื่อสร้างจุดสนใจและเส้นทางการท่องเที่ยวชุมชนโดยเน้นการทำงานร่วมกันระหว่างคณะวิจัยส่วนวิชาการกับคณะวิจัยชุมชนเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมและการบรรลุเป้าหมายการใช้ประโยชน์จากงานวิจัยสู่การพัฒนาชุมชนและการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน

คณะวิจัยชุมชนมีส่วนร่วมหลัก ๆ ในการให้/เก็บข้อมูล ประสานและแนะนำผู้รู้ผู้อาวุโสสำคัญของชุมชนที่ควรสัมภาษณ์ และการนำสำรวจสถานที่ต่าง ๆ ขณะที่คณะวิจัยส่วนวิชาการจะมีบทบาทในการตั้งประเด็นคำถามจดบันทึก เรียบเรียงเนื้อหา และในระหว่างกระบวนการสำรวจและเก็บรวบรวมข้อมูลนั้น คณะวิจัยส่วนวิชาการจะพยายามกระตุ้นให้คณะวิจัยชุมชนเกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการทำงานวิจัยชุมชน เช่น การเปิดโอกาสให้คณะวิจัยชุมชนได้ซักถามผู้รู้ผู้อาวุโส

ด้วยตนเอง และร่วมเป็นผู้ให้ข้อมูลระหว่างการสนทนาและสัมภาษณ์ ตรวจจับ และวิเคราะห์ข้อมูล

การทำงานด้วยกระบวนการเช่นนี้ทำให้ได้ข้อค้นพบว่า คณะวิจัยชุมชนเองก็มีชุดความรู้ในฐานะที่เป็นสมาชิกส่วนหนึ่งของชุมชน กระบวนการทำงานจึงเกิดการหนุนเสริมซึ่งกันและกันได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมชาวนาชนบท ซึ่งเป็นสังคมขนาดเล็กที่คนในชุมชนรู้จักและคุ้นเคยกัน มีความไว้วางใจเชื่อใจกันในระดับหนึ่ง การมีคณะวิจัยชุมชนเป็นสื่อกลางเชื่อมโยงพร้อม ๆ กับเป็นคณะร่วมวิจัยส่งผลต่อการสนทนาและสัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึก

โจทย์สำคัญในการสืบค้น เก็บรวบรวมข้อมูลของชุมชน เรื่องเล่า ประวัติความเป็นมา และจุดสนใจในชุมชนเป็นทางหนึ่งที่ทำให้ชุมชนได้ทำความรู้จักตนเอง พัฒนาความภาคภูมิใจที่จะต่อยอดไปสู่การท่องเที่ยวได้ การเก็บข้อมูลและพัฒนาสื่อการนำเสนอในรูปแบบของหนังสือ แผนที่ แผนที่ แผ่นพับ (สถาบันวิจัยสังคม, 2562) รวมทั้งการอบรมยุวมัคคุเทศก์ ทำให้คณะวิจัยชุมชนและผู้ร่วมโครงการในชุมชนได้รับรู้และเข้าใจเรื่องราวของชุมชนมากขึ้น ตัวอย่างเช่น ทางหงส์-ใบระกาไม้สัก ซึ่งเคยเป็นส่วนหนึ่งของโบสถ์เก่าวัดลานตากฟ้า แต่ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ในโรงเก็บที่เปิดโล่งในวัดและหลุดรอดสายตากันทั่วไป หรือแม้ว่าจะมีผู้ที่มองเห็น แต่ก็ไม่รู้สักถึงคุณค่าของเก่าที่ทำด้วยไม้สักที่แกะสลักและต่อได้อย่างงดงาม เด็กนักเรียนคนหนึ่งโรงเรียนวัดลานตากฟ้าบอกว่าเดินผ่านโรงเก็บบ่อย ๆ แต่คิดว่าสิ่งที่เห็นเป็นมังกรไม้ ภายหลังจากที่รับรู้เรื่องราวเกี่ยวกับประวัติของวัดและโบสถ์เก่าแล้ว ก็รู้สึกถึงคุณค่าและเกิดความภาคภูมิใจและความหวงแหนมรดกเหล่านี้มากขึ้นและสามารถจะอธิบายให้คนภายนอกได้รับทราบต่อไปอีก

ภาพที่ 8 ภาพของหางหงส์-ใบระกาไม้สัก

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งที่ได้จากการเก็บข้อมูลเพื่อพัฒนาโปรแกรมการท่องเที่ยวคือในแง่กิจกรรมการท่องเที่ยวชาวานาและเชิงเกษตรนี้ กิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนั้นมียปัจจัยสำคัญเกี่ยวข้องกับวิถีการทำมาหากินและฤดูกาลเป็นอย่างมาก เช่น กิจกรรมในผืนนาที่ขึ้นอยู่กัวิถีที่เกิดขึ้นจริงตามฤดูกาล ทำมาหากิน ในช่วงหนึ่งนักท่องเที่ยวอาจมีโอกาสได้ดำนาถ้าเป็นช่วงดำนาหรือถ้าเข้ามาท่องเที่ยวหลังฤดูกาลเก็บเกี่ยวอาจจะได้ประสบการณ์อีกอย่างหนึ่ง แต่ไม่มีโอกาสได้เห็นท้องทุ่งสีเขียวหรือสีเหลือง การพัฒนาการท่องเที่ยวจะทำให้ผลประโยชน์ตกอยู่กับบางกลุ่มที่เข้าร่วมจัดการท่องเที่ยว ซึ่งต้องหาวิธีวางแผนการจัดการที่กระจายผลประโยชน์สู่กลุ่มอื่น ๆ ในชุมชนด้วย

ข้อสังเกตที่สำคัญที่สุดคือการรวมกลุ่มในชุมชนเพื่อการเก็บรวบรวมวิเคราะห์ข้อมูล และพัฒนาสู่โปรแกรมและกิจกรรมการท่องเที่ยวนั้นไม่่ง่ายนัก เพราะสังคมเกษตรกรรมในภาคกลางเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ความเป็นชุมชนเกษตรกรรมกึ่งเมืองชนบทภาคกลางมีรูปแบบและวิธีการผลิตอิงอยู่กับเศรษฐกิจกระแสหลักที่มีการซื้อขายแลกเปลี่ยนมากกว่าการผลิตเพื่อบริโภค

ในด้านครอบครัว คนรุ่นใหม่จำเป็นต้องประกอบอาชีพเสริมและอาชีพนอกการเกษตรที่มีหลักประกันมากขึ้นเพื่อให้มีรายได้เลี้ยงดูคนในครอบครัว ทำให้แรงงานเกษตรลดลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานเกษตรประณีต เกษตรยั่งยืนที่ต้องใช้เวลาทุ่มเทให้กับการผลิตอย่างใส่ใจ เพราะไม่ได้พึ่งพาเฉพาะเทคโนโลยีและสารเร่ง สารเคมี แต่ใช้ระบบธรรมชาติมาเอื้อต่อการผลิต เด็กและเยาวชนในครัวเรือนเกษตรกรรมก็เข้าเรียนในระบบที่เน้นการแข่งขัน ส่วนใหญ่ต้องหันไปกวดวิชา ไม่ได้ได้ออกมาเล่นคลุกคลีกับเพื่อนบ้านและธรรมชาติเหมือนเมื่อก่อน และทำให้เหินห่างจากทั้งเพื่อนบ้านและวิถีเกษตร นอกจากนั้นยังรู้เรื่องเกี่ยวกับท้องถิ่นน้อยมาก ส่วนผู้สูงอายุก็ไม่ได้มีบทบาทในการเลี้ยงดูสั่งสอน และให้ความรู้เหมือนเมื่อก่อน ยิ่งไปกว่านั้น ผู้สูงอายุหรือสมาชิกครอบครัวที่เจ็บป่วยหรือมีโรคเรื้อรังก็ทำให้เกิดภาระในการดูแลและเกิดค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาล ทำให้ครอบครัวเกษตรกรรมขาดพลังและไม่มีเวลาพอที่จะรวมตัวกันคิดหรือทำเพื่อส่วนรวม

ในด้านชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกชุมชนเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเกิดความห่างเหินกัน บ้างก็เกรงใจไม่กล้ายืนยันระเบียบหรือจารีตที่เคยมีอยู่เดิม เพื่อให้ผู้คนอยู่ด้วยกันอย่างสงบสุข นอกจากนั้น ชุมชนยังมีประเด็นเรื่องความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับฝ่ายนโยบายท้องถิ่น ทำให้เกิดการแบ่งฝักฝ่ายไม่ทำงานร่วมกัน แม้ว่าจะมีกลุ่มที่พยายามจะผลักดันเรื่องเกษตรปลอดภัยและเกษตรยั่งยืน แต่ผลผลิตก็ยิ่งขาดตลาดที่เหมาะสมในด้านราคาและสถานที่ ทำให้การขยายพื้นที่เกษตรปลอดภัยและเกษตรอินทรีย์ยังไม่เป็นไปตามที่กลุ่มเกษตรยั่งยืนคาดหวังไว้

ปัจจัยภายนอกที่ควบคุมได้ ยากก็มีผลกระทบต่อชุมชนและการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตรเป็นอย่างมาก เช่น การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน พื้นที่เมืองขยายตัวเพิ่มขึ้น การมีโรงงาน หมู่บ้านจัดสรร หอพัก ฯลฯ ล้วนส่งผลต่อสภาพแวดล้อมของชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติทั้งดิน น้ำ อากาศ ฯลฯ การสร้างประตูน้ำเพื่อควบคุมการไหลของน้ำ ทำให้เกิดการสะสมของผักตบชวา ทำให้น้ำเน่าเสีย คลองที่เคยมีชีวิตชีวาก็กลายเป็นทางน้ำขังที่ใช้ประโยชน์ได้น้อยลงทุกที ความคาดหวังของนักท่องเที่ยวที่จะเห็นชุมชนเกษตรกรรมมีวิถีทุ่ง-นา-คลอง จึงเป็นไปได้ยากมาก

งานวิจัยท้องถิ่นเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนเกษตรกรรมจึงไม่ใช้การ “ทำเรื่องท่องเที่ยว” อย่างเดียวเท่านั้น เพราะความสำเร็จในเรื่องนี้ขึ้นอยู่กับหลายปัจจัย รวมทั้งปัจจัยภายนอกที่ไม่สามารถจะควบคุมได้ดังที่กล่าวมาแล้ว

7. บทสรุป

ในแง่ศักยภาพและความพร้อมของท้องถิ่นและชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้น ถือว่าลานตากฟ้า-คลองโยงเป็นชุมชนเกษตรกรรมที่มีต้นทุนในพื้นที่ทั้งเรื่องพื้นที่เกษตรกรรมที่มีรูปแบบวิถีที่น่าสนใจทั้งนาข้าว นาบัว สวนผัก สวนไม้ประดับทั้งสวนกล้วยไม้ สวนแครอทชิ โคร่งข่ายคลอง และสะพานไม้เก่าแก่ โรงสีชุมชน มีพื้นที่ความทรงจำร่วมของชุมชนทั้งวัด และโรงเรียน ขณะนี้ชุมชนเองก็เป็นพื้นที่ศึกษาดูงานและพื้นที่ทำงานร่วมกับหน่วยงานภาครัฐ เอกชน และสถาบันการศึกษาต่าง ๆ รวมทั้งมีพื้นที่ใกล้เคียงหลายแห่งที่เป็นปัจจัยหนุนเสริมให้เกิดการเชื่อมต่อการท่องเที่ยวกันในอนาคตได้

กระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตรได้ออกแบบให้เกิดการทำงานร่วมกัน รวมทั้งการเปลี่ยนผ่านในเชิงความคิดเกี่ยวกับชุมชน การสร้างความสัมพันธ์ใน “การผลิต” แบบใหม่ การฟื้นฟูอดีตในฐานะความทรงจำร่วมของสังคม การปรับเปลี่ยนมุมมองเกี่ยวกับพื้นที่และสิ่งแวดล้อม การมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่าง ๆ ที่เห็นคุณค่าของพื้นที่ไม่ใช่ในฐานะที่ดินและแหล่งน้ำ เพื่อปัจจัยการผลิตอย่างเดียว การพัฒนา “ผลิตภัณฑ์” การพัฒนาผลิตภัณฑ์ในรูปแบบของการท่องเที่ยวจึงเป็นการทวนกระแสการเปลี่ยนผ่านที่เกิดขึ้นมาหลังจากที่เกษตรกรรมซบเซาลงและความสัมพันธ์ในชุมชนและเครือญาติค่อย ๆ กร่อนกลาย

อย่างไรก็ดี การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตรอาจจะยังไม่ถึงการสร้างการเปลี่ยนผ่านสู่ความยั่งยืน (Sustainability transition) เพราะการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วจากการพัฒนากระแสหลักนั้นมิผลต่อทั้งครอบครัว ชุมชน ตลาด และสร้างแรงกดดันต่อพื้นที่อย่างมาก การทวนกระแสการเปลี่ยนแปลงโดยการดึงเอาคุณค่าคืนมาสู่ชุมชนและวิถีเกษตรกรรม รวมทั้งดึงคนรุ่นใหม่ให้หันกลับมาสู่ชุมชนเกษตรกรรม (Revaluation, re-agrarianization) จึงเป็นเรื่องที่ยาก แม้ว่าจะงานวิจัยท้องถิ่นจะมีส่วนสร้างการทวนกระแสบางอย่าง เช่น ผลักดันหลักสูตรท้องถิ่นเรื่อง “ข้าว-นา-ปลา-ผัก” เพื่อทวนกระแสระบบการศึกษาที่ดึงคนออกนอกชุมชนและสร้างการแข่งขัน และดึงนักเรียน (แม้ในชนบทและพื้นที่กึ่งชนบท) เข้าสู่การกวาดวิชา ผลักดันการทำข้อมูลประวัติชุมชน เพื่อเพิ่มบทบาทให้กับผู้อาวุโส ผู้สูงอายุ ในฐานะผู้รู้หรือปราชญ์ท้องถิ่น และเพื่อสร้างความผูกพัน ความภาคภูมิใจให้กับคนรุ่นใหม่ ชักชวนและเป็นสะพานให้เกิดการร่วมคิดร่วมทำผ่านกิจกรรมและการจัดเทศกาลงานข้าวใหม่ ทว่ายังมีเรื่องกระบวนการขยายตัวของเมืองและการเปลี่ยนการใช้ประโยชน์ที่ดิน

ที่ต้องการมาตรการทวนกระแสในเชิงนโยบายทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ

ประเด็น	Crisis (วิกฤตและปัญหา)	ผลที่เกิดขึ้น	การสร้าง “transition”
ครอบครัว	คนรุ่นใหม่ย้ายสู่งานที่มีหลักประกัน	แรงงานเกษตร “ประณีต” ไม่เพียงพอ	• ?
	เด็กและเยาวชนเรียนตามระบบ/กวดวิชา/ไม่ได้ออกมาเล่นคลุกคลีกัน	เห็นห่างจากเพื่อนบ้าน/วิถีเกษตร/โอกาสเรียนรู้เรื่องท้องถิ่นน้อยลงมาก	• หลักสูตรท้องถิ่นเรื่อง “ข้าว-นา-ปลา-ผัก”
	ผู้สูงอายุ	ไม่มีบทบาทเท่าที่ควร	• ทำข้อมูล “culture bearers”
	สมาชิกครัวเรือนป่วยใช้/โรคเรื้อรัง	ต้องมีเวลา/ค่าใช้จ่ายดูแลรักษา	• ?
ชุมชน	ความสัมพันธ์เปลี่ยนแปลง	ห่างเหิน/เกรงใจ	• ชักชวนมาคิด/ทำร่วมกัน
	ความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับฝ่ายปกครองและนโยบาย	การแบ่งฝักฝ่าย/ไม่ทำงานร่วมกัน	• ตัวกลางเป็นสะพานเชื่อม • “ตลาดรมน้ำ” “งานข้าวใหม่”
ผลผลิตสู่ภายนอก	ตลาดรองรับที่เหมาะสมไม่เพียงพอ	ขาดแรงจูงใจในการผลิตอินทรีย์และพืชผักปลอดภัย	• ?
ภายนอก “urbanization”	ที่ดิน	พื้นที่เมืองขยายมาสู่ทุ่งนา/ลำคลอง บ้านจัดสรร โรงงาน หอพัก	• นโยบายและการเฝ้าระวัง? “แรงต้าน” • มองกลุ่มใหม่เป็น “ผู้บริโภค”
	ทรัพยากรธรรมชาติ น้ำ ดิน อากาศ	“ทรัพยากรน้ำถูกควบคุม” คลองถูกปิดตาย น้ำเสีย ดินเสื่อม อากาศมีสารเคมีกระจาย	• นโยบายเฉพาะสำหรับท้องถิ่น

ตารางที่ 2 ตารางความสัมพันธ์ระหว่าง วิกฤตและปัญหา ผลที่เกิดขึ้น และการสร้างการเปลี่ยนผ่าน

การทวนกระแสอาจจะเป็นรูปแบบหนึ่งของการเปลี่ยนผ่านเพื่อความยั่งยืน และก็ต้องพิจารณาต่อว่าอะไรจะเป็นปัจจัยในการขับเคลื่อน กดดัน สนับสนุน ท้ายที่สุดแล้ว แม้ว่าจะมีการออกแบบกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวในฐานะ “ผลิตภัณฑ์ชุมชน” แต่ก็ยังมีคำถามข้อใหญ่เรื่องการเปลี่ยนผ่านไปสู่ความยั่งยืน การทวนกระแสเพื่อการเปลี่ยนผ่านครั้งนี้ยากลำบากและต้องอาศัยเวลารวมทั้งต้องอาศัยแกนกลางสมานความสัมพันธ์และความร่วมมือโดยมีภาพอนาคตของความยั่งยืนร่วมกันไม่ใช่เพียงแต่ระดับชุมชนเท่านั้น แต่ต้องเป็นภาพอนาคตในระดับที่กว้างขวางกว่านั้นมาก

หมายเหตุ:

งานวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.) (ซึ่งในขณะนั้นเป็นสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย หรือ สกว.) ผู้เขียนและเพื่อนร่วมคณะวิจัยขอขอบพระคุณแหล่งทุนสำหรับการสนับสนุนงานวิจัยนี้ และขอบพระคุณชาวชุมชนลานตากฟ้า-คลองโยง โดยเฉพาะกลุ่มวิสาหกิจบ้านโนนดชุมชนฯ ในฐานะผู้ร่วมวิจัยและผู้จุดประกายให้เกิดความคิดในการเขียนบทความนี้

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กรมแผนที่ทหาร. (มปป.). **แผนที่จังหวัดนครปฐม**. ดัดแปลงเป็น แผนที่ขอบเขต

พื้นที่ศึกษาเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยววิถีเกษตรกรรม: ชุมชน

“ลานตากฟ้า-คลองโยง” จังหวัดนครปฐม. [ออนไลน์]. สืบค้นจาก

เว็บไซต์สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดนครปฐม

[http://pvnweb.dpt.go.th/nakhonpathom/index.php/2017-12-](http://pvnweb.dpt.go.th/nakhonpathom/index.php/2017-12-20-04-47-14)

20-04-47-14. (เข้าถึงเมื่อวันที่ 29 สิงหาคม พ.ศ. 2561).

ประกาศ ปับตบแต่ง. (2560). **ข่าวพื้นบ้านนครปฐมคืนทุ่ง**. เอกสารทำมือ

ประกอบการจัดงานเทศกาลข้าวใหม่ “ลานตากฟ้า-คลองโยง”

จังหวัดนครปฐม วันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ. 2560 ณ วัดลานตากฟ้า

อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม.

ประกาศ ปับตบแต่ง. (2559). **บทเรียนการสร้างประชาธิปไตยฐานราก**

กรณีบ้านโนนดชุมชนคลองโยง-ลานตากฟ้า. ใน เอกสารประกอบ

การประชุมวิชาการสถาบันพระปกเกล้า ครั้งที่ 18 ประจำปี พ.ศ. 2559

เรื่อง “เติมชีวิต คืนชีวาประชาธิปไตย” (Revitalizing

Thai Democracy) วันที่ 4 - 6 พฤศจิกายน พ.ศ. 2559

ณ ศูนย์ประชุมสหประชาชาติ ถนนราชดำเนินนอก กรุงเทพฯ.

วิสาหกิจชุมชนบ้านโนนดชุมชนคลองโยง-ลานตากฟ้า. (ม.ปป.) **บทเรียน**

ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านโนนดชุมชนคลองโยง-ลานตากฟ้า.

อ้างถึงใน เอกสารทำมือประกอบงานเทศกาลข้าวใหม่ “ลานตากฟ้า-

คลองโยง” จังหวัดนครปฐม วันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ. 2560

ณ วัดลานตากฟ้า อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม.

สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา. (2560). “คลองโยง” กว่าจะเป็นโฉมชุมชน
แห่งแรก. ใน โปรแกรมฐานข้อมูลและประชาสัมพันธ์. [ออนไลน์].

สืบค้นจาก เว็บไซต์ <https://www.ldm.in.th/cases/4765>.

สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และวิสาหกิจชุมชนบ้านโฉมชุมชน
คลองโยง-ลานตากฟ้า. (2560). บทเรียนของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้าน
โฉมชุมชนคลองโยง-ลานตากฟ้า. ใน เอกสารทำมือประกอบงาน
เทศกาลข้าวใหม่ “ลานตากฟ้า-คลองโยง” จังหวัดนครปฐม
วันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ. 2560 ณ วัดลานตากฟ้า อำเภอนครชัยศรี
จังหวัดนครปฐม.

สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และวิสาหกิจชุมชนบ้านโฉมชุมชน
คลองโยง-ลานตากฟ้า. (2562). คู่มือเส้นทางท่องเที่ยวและจุดสนใจ
ชุมชน “ลานตากฟ้า-คลองโยง” จังหวัดนครปฐม. ใน เอกสารภายใต้
โครงการรูปแบบการท่องเที่ยววิถีเกษตรกรรม: ชุมชน “ลานตากฟ้า-
คลองโยง” จังหวัดนครปฐม สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และวิสาหกิจชุมชนบ้านโฉมชุมชน
คลองโยง-ลานตากฟ้า. (2562). แผนที่ “พาเที่ยวทุ่งนครชัยศรี
“ลานตากฟ้า-คลองโยง”. ใน เอกสารภายใต้โครงการรูปแบบ
การท่องเที่ยววิถีเกษตรกรรม: ชุมชน “ลานตากฟ้า-คลองโยง”
จังหวัดนครปฐม สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

- สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และวิสาหกิจชุมชนบ้านโหนดชุมชน
คลองโยง-ลานตากฟ้า. (2562). แผ่นพับ “พาเที่ยวทุ่งนครชัยศรี
“ลานตากฟ้า-คลองโยง”. ใน เอกสารภายใต้โครงการรูปแบบ
การท่องเที่ยววิถีเกษตรกรรม: ชุมชน “ลานตากฟ้า-คลองโยง”
จังหวัดนครปฐม สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สมภพ ดอนดี. (2559). พลวัตขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อการปฏิรูปที่ดินหลัง
รัฐธรรมนูญ 40: กรณีศึกษาเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย.
วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการเมือง
และการจัดการปกครอง ภาควิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์,
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สวัสดี เฉิดฉิม และคณะ. (2556). พัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
ลุ่มน้ำนครชัยศรี. รายงานวิจัย สนับสนุนโดย สำนักบริหารโครงการ
ส่งเสริมการวิจัยในอุดมศึกษาและพัฒนามหาวิทยาลัยวิจัยแห่งชาติ
สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.).
- เสาวภา พรศิริพงษ์ และคณะ. (2548). รายงานวิจัย “ชุมชนลุ่มน้ำนครชัยศรี :
พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจและสังคม-วัฒนธรรม พลวัต
และการท้าทาย”. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.